

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Finansowane ze środków unijnych projekty rewitalizacji przestrzeni nadrzecznych i ich znaczenie dla turystyki i rekreacji – wybrane przykłady

Author: Katarzyna Czech, Grzegorz Jankowski, Sławomir Pytel

Citation style: Czech Katarzyna, Jankowski Grzegorz, Pytel Sławomir (2013). Finansowane ze środków unijnych projekty rewitalizacji przestrzeni nadrzecznych i ich znaczenie dla turystyki i rekreacji – wybrane przykłady. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Turystyki” (Nr 2, 2013, s. 111-125)

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Katarzyna Czech

Uniwersytet Ekonomiczny W Katowicach

Grzegorz Jankowski

Uniwersytet Śląski W Katowicach

Sławomir Pytel

Uniwersytet Śląski W Katowicach

**FINANSOWANE ZE ŚRODKÓW UNIJNYCH
PROJEKTY REWITALIZACJI PRZESTRZENI NADRZECZNYCH
I ICH ZNACZENIE DLA TURYSTYKI I REKREACJI
– WYBRANE PRZYKŁADY**

Streszczenie

Wielowiekowe antropogeniczne oddziaływanie na rzekę i tożsamą z nią przestrzeń spowodowało, że są to współcześnie niejednokrotnie obszary o silnym stopniu degradacji środowiska tak przyrodniczego, jak i społecznego. Zwiększająca się ustawnie świadomość ekologiczna społeczności związanych z terenami zdegradowanymi spowodowała, że coraz powszechniej realizowane są projekty rewitalizacji i renaturyzacji tych obszarów. Niezwykle ważnym elementem skłaniającym do tego typu działań są różnego rodzaju instrumenty prawno-administracyjne, jak również wspomagające je finansowo fundusze i programy unijne (na przykład REURIS).

Rewitalizacja cieków oraz otaczającej je przestrzeni, oprócz niewątpliwych korzyści ekologicznych, ma również duże znaczenie dla społeczności lokalnych. Już choćby samo wprowadzenie nowych wartości estetycznych powoduje, że obszary poddane programom rewitalizacji i renaturyzacji oferują obce dla zdegradowanych przestrzeni zurbanizowanych walory dla rekreacji oraz turystyki (na przykład zrewitalizowana dolina Ślepiotki w Katowicach czy też programy realizowane w ramach rewitalizacji Bydgoskiego Węzła Wodnego), zaś na obszarach pozamiejskich są wykorzysty-

wane dla odnowy i utrzymania obiektów o uznanej turystycznej marce (na przykład Kanał Elbląski).

Słowa kluczowe: rewitalizacja, renaturyzacja, przestrzeń nadrzeczna, unijne programy finansowania

Wprowadzenie

Rzeki od zarania cywilizacji stanowiły jeden z najważniejszych filarów rozwoju. Dostępność do naturalnej energii, jaką jest sam nurt, łatwość zdobycia pokarmu oraz żyzność obszarów nadrzecznych (zwłaszcza zalewowych) powodowały, że nad ich brzegami ludzie organizowali swoje siedziby. Z biegiem czasu rzeki stały się też ważnymi arteriami komunikacyjnymi, w pobliżu których lokowane są również ośrodki przemysłowe. To intensywne wykorzystywanie wody na cele gospodarcze i socjalne doprowadziło do początkowo powolnej, a następnie już galopującej degradacji środowiska przyrodniczego obszarów nadrzecznych. Oprócz pogarszającej się jakości wód równie ważnym degradującym omawiane obszary zjawiskiem było tak zwane odwracanie się od rzeki społeczności lokalnych. Z czasem rzekę (zwłaszcza na obszarach zurbanizowanych) zaczęto postrzegać bardziej jako źródło zagrożenia (niszczące powodzie) niż enklawę środowiska przyrodniczego, tworzącego dodatkowo swoiste miejskie krajobrazy nadrzeczne. Nie powinna więc współczesnych dziwić walka człowieka z rzeką objawiająca się jej kanalizowaniem w przeróżnych formach – od prostowania koryta przez jego betonowanie aż do całkowitego przekrycia rzeki wraz z korytem, czego przykładem może być praktycznie większość obszarów zurbanizowanych na świecie.

Innym niezwykle istotnym aspektem analiz przestrzeni nadrzecznej jest ich znaczenie przyrodnicze. W krajobrazie pojmowanym holistycznie ekolodzy widzą ekosystemy wodne jako przestrzeń życia wszelkich organizmów biorących udział w naturalnych procesach środowiska. Ważny jest również fakt, iż rzeki i towarzyszące im tereny podmokłe są obszarami niezwykle zróżnicowanymi oraz najbardziej wrażliwymi ekosystemami we współczesnej Europie¹.

---

¹ K. Czocho, K. Kulesza, T. Walczykiewicz, *Renaturyzacja i rewitalizacja rzek i potoków jako element zrównoważonego rozwoju dolin rzecznych*, w: *Prawne, administracyjne i środowiskowe uwarunkowania zagospodarowania dolin rzecznych*, red. B. Więzik, Wyższa Szkoła Administracji w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2010, s. 121.

Pełnią niejednokrotnie funkcje korytarzy ekologicznych, a oprócz tego mają wielkie znaczenie w krajobrazie, stanowiąc też miejsce godne uwagi z punktu widzenia turystyki i rekreacji.

Te wszystkie wspomniane powyżej walory rzek i ich doliny stanowią niezwykle bogactwo zarówno przyrodnicze, jak i kulturowe. Jednakże ich współczesny stan powoduje, że coraz częściej w oparciu o instrumenty prawne, administracyjne oraz ekonomiczne prowadzone są starania o jego zmianę. Niewątpliwym ułatwieniem tych działań jest szeroki wachlarz wsparcia (zwłaszcza ekonomicznego) w postaci funduszy unijnych czy też docelowych programów, takich choćby jak REURIS.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie zasadniczych zagadnień związanych z rewitalizacją i renaturyzacją terenów nadrzecznych, możliwości ich finansowania ze środków unijnych, jak również charakterystyka wybranych projektów i próba ich oceny pod kątem wykorzystania w rekreacji i turystyce.

1. Zasadnicze problemy renaturyzacji i rewitalizacji cieków i ich przestrzeni

Szybko postępujące negatywne zmiany w środowisku nie pozostawały bez związku z jakością fizjonomii krajobrazu, zwłaszcza na obszarach zurbanizowanych. Powolny wzrost ekologicznej świadomości spowodował w końcu XX wieku zmianę postrzegania jakości środowiska, a jednym z celów działań stała się właśnie jego renaturyzacja i rewitalizacja.

W kręgu zainteresowań tego typu przedsięwzięć, siłą rzeczy, znalazły się rzeki wraz z otaczającą je przestrzenią. Konieczność poprawy stanu ich środowiska ujawniła jednak liczne kontrowersje co do form i jakości tych działań, które podobnie jak K. Czoch, K. Kulesza i T. Walczykiewicz można określić jako typowy przykład dylematu: „chronić czy udostępniać”. Przywrócenie naturalnego (czy też może quasi-naturalnego) bogactwa walorów przyrodniczych może predestynować te obszary do wprowadzenia na nich pewnych ograniczeń w powszechnej dostępności (na przykład wybrane formy ochrony), co z kolei może stać w sprzeczności z oczekiwaniami, czy wręcz preferencjami co do korzystania z tych obszarów przez społeczności lokalne. W rozwiązywaniu tego typu problemów pomocny okazuje się zrównoważony rozwój, którego jedną z głównych zasad jest godzenie funkcji przyrodniczych z gospodarczymi i spo-

łecznymi, w co z kolei wpisują się projekty z zakresu wspomnianej już renaturyzacji i rewitalizacji.

Z definicji renaturyzacji wynika, że dotyczy ona przede wszystkim obszarów przekształconych i zdegradowanych. W odniesieniu do rzek i obszarów nadrzecznych, mówimy o szeroko zakrojonych działaniach zmierzających do przywrócenia rzece antropogenicznie przekształconej stanu zbliżonego do naturalnego. Działania te to proces długotrwały, w ramach którego realizowane są liczne przedsięwzięcia natury technicznej, jak również zachodzą samoistne przekształcania środowiska przyrodniczego². Konieczność prowadzenia działań z tego zakresu jest wyraźnie zaakcentowana w Ramowej Dyrektywie Wodnej z 2000 roku i ma odzwierciedlenie w ustawie Prawo wodne, które odnosząc się do obowiązków właściciela wód powierzchniowych, nakłada na niego obowiązek dbałości o utrzymanie dobrego stanu ekologicznego wód, jak również współdziałania w odbudowywaniu ekosystemów zdegradowanych przez niewłaściwą eksploatację zasobów wodnych³.

Z kolei pojęcie rewitalizacja, jak podaje J. Żelazo, oznacza bardziej zakres działań pozatechnicznych, nieposiadających bezpośredniego wpływu na charakterystykę koryta rzeki, jej brzegów oraz doliny. Są to więc zabiegi mające przywrócić ciekom ich funkcje ekologiczne, takie jak: poprawa jakości wody czy też stworzenie odpowiednich warunków dla życia i rozwoju organizmów. Można zatem stwierdzić, że rewitalizacja jest niejednokrotnie jedynym sposobem na odnowę jakości silnie zdegradowanych przestrzeni nadrzecznych i samych rzek na obszarach zurbanizowanych, jak również ma niebagatelne znaczenie dla zrównoważonego rozwoju i kształtowania ładu przestrzennego miast. Z tego też powodu pojęcie to będzie częściej używane przez autorów w dalszej części niniejszego opracowania.

Zasadniczymi celami wspomnianych powyżej procesów są: utrzymanie funkcji dolin rzecznych jako korytarzy ekologicznych, odnowa walorów przyrodniczych i krajobrazowych, zachowanie bioróżnorodności, ochrona obszarów podmokłych (na przykład bagien i torfowisk), powrót do w miarę pierwotnych (przede wszystkim zmiennych) warunków przepływu cieków oraz wynikające

---

² J. Żelazo, *Renaturyzacja rzek i dolin*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich” 2006, nr 4 (1), s. 12.

³ Ustawa z dnia 18 lipca 2001 roku Prawo wodne, t.j. DzU z 2012 roku, poz. 145, dział I, rozdz. 3, art. 26.

z powyższych działań długotrwałe polepszenie jakości wody⁴. Jednym z efektów (oprócz tych wynikających z definicji) powyższych działań jest zwiększenie atrakcyjności turystycznej rzek, mających charakter bliższy naturze. Wprowadzenie nowych wartości środowiska przestrzeni nadrzecznej w silnie zantropogenizowany obszar miejski powoduje, iż stają się one, jakby z automatu miejscem rekreacji i wypoczynku społeczności lokalnej.

2. Możliwości finansowania projektów rewitalizacji – zarys problemu

Bez względu na wynikające z rewitalizacji korzyści dla środowiska zarówno przyrodniczego, jak i społecznego, jest to proces niezwykle kosztowny, wymagający niejednokrotnie niebagatelnych nakładów finansowych. W bardzo rzadkich przypadkach finansowanie przedsięwzięć rewitalizacyjnych realizowane jest z funduszy własnych gminy. Zwykle wymaga to współfinansowania zewnętrznego.

Udział środków Unii Europejskiej we współfinansowaniu projektów dotyczących rewitalizacji w skali lokalnej i międzynarodowej odnosi się jeszcze do okresu przedakcesyjnego, w którym realizacja tego typu projektów była możliwa w ramach Programu Phare 2000 oraz Phare EBC⁵.

Jednakże dopiero pełen udział Polski w unijnej polityce strukturalnej oraz polityce spójności otworzył nowe możliwości dla działań zmierzających do zagospodarowania zdegradowanych terenów, jak również przywracania ich do takiego stanu, który pozwalałby na pełnienie przez nie nowych, przyrodniczo i społecznie pożądanых funkcji⁶. W latach 2004–2006 w ramach przygotowania Narodowego Planu Rozwoju jako bazy dla wykorzystania środków finansowych UE w Polsce, po raz pierwszy zwrócono uwagę na znaczenie projektów dotyczących rewitalizacji dla rozwoju przedsięwzięć lokalnych. Uznanie rangi tychże zależności doprowadziło do określenia zasad finansowania programów rewitalizacji w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Re-

⁴ K. Czoch, K. Kulesza, T. Walczykiewicz, *op.cit.*, s. 125.

⁵ *Raport o rozwoju i polityce regionalnej*, Departament Koordynacji Programów Regionalnych MRR, Warszawa, listopad 2007, s. 109–111.

⁶ Por. na przykład M. Kopeć, *Rewitalizacja miejskich obszarów zdegradowanych*, C.H. Beck, Warszawa 2010; *O budowie metod rewitalizacji w Polsce – aspekty wybrane*, red. K. Skalski, Instytut Spraw Publicznych, Kraków 2010.

gionalnego (ZPORR) współfinansowanego z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR). Jednocześnie, w tym okresie programowania umożliwiono realizację projektów rewitalizacyjnych w ramach współpracy międzynarodowej dzięki inicjatywie INTERREG III także współfinansowanej z EFRR⁷.

W kolejnym okresie programowania (2007–2013) cele Narodowej Strategii Spójności były i są realizowane za pomocą tak zwanych programów operacyjnych (zarządzanych przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego), programów regionalnych (tak zwanych regionalnych programów operacyjnych, zarządzanych przez zarządy poszczególnych województw) oraz projektów współfinansowanych ze strony instrumentów strukturalnych. Projekty dotyczące rewitalizacji między innymi obszarów miejskich i przemysłowych są realizowane w ramach wybranych osi priorytetowych 16 regionalnych programów operacyjnych współfinansowanych z EFRR, natomiast projekty pozwalające na współpracę międzynarodową, także te dotyczące działań środowiskowych (rekultywacja i rewitalizacja obszarów zdegradowanych) wpisują się w programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej (EWT), które również współfinansowane są ze środków EFRR. Obecnie w ramach EWT realizowane są trzy zasadnicze typy programów: transgraniczne, transnarodowe i międzyregionalne. Polska uczestniczy w dziesięciu programach EWT, wśród których siedem dotyczy współpracy transgranicznej, dwa to programy transnarodowe (Region Morza Bałtyckiego i Europa Środkowa) oraz program współpracy międzyregionalnej INTERREG IVC⁸.

Program transnarodowy Europa Środkowa skierowany jest do współfinansowania projektów, których budżet całkowity mieści się w przedziale od 1 do 5 milionów euro. W wyjątkowych przypadkach dopuszczalne są projekty o mniejszym, jak również większym budżecie. Należy odnotować, że partnerzy pochodzący z Czech, Węgier, Polski, Słowacji i Słowenii mogą uzyskać dofinansowanie kosztów kwalifikowalnych projektu do 85%, natomiast wysokość dofinansowania dla wnioskodawców pochodzących z Austrii, Niemiec, Włoch wynosi do 75%. Wśród swoich priorytetów program Europa Środkowa zawiera

---

⁷ A. Czyżewska, *Finansowanie procesów rewitalizacji – dobre praktyki członków stowarzyszenia Forum Rewitalizacji*, Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, Sopot, 20 czerwca 2008 roku, s. 2–3, www.sopot.pl/.../Rewitalizacja/rewitalizacja.../finansowanie_procesow (26.03.2013).

⁸ Por. na przykład <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/OrganizacjaFunduszyEuropejskich/Strony/NSS.aspx> (6.03.2013).

jeden związany ze środowiskiem. Dotyczy on redukcji ryzyka oraz skutków zagrożeń naturalnych i wywołanych działalnością człowieka, wpisując się w międzynarodowe projekty rewitalizacji, takie jak REURIS.

Jednym ze sztandarowych projektów unijnych, w ramach którego realizowane są prace rewitalizacyjne jest REURIS. Projekt ten, współfinansowany ze środków EFRR, realizowany jest w ramach programu INTERREG IV Europa Środkowa. Priorytet 3. Odpowiedzialne korzystanie ze środowiska, obszar interwencji P 3.1. Rozwój wysokiej jakości środowiska poprzez zarządzanie zasobami naturalnymi i dziedzictwem oraz ich ochroną. Celem projektu jest stworzenie kompleksowej strategii rozwiązywania problemów społeczno-ekonomicznych, ekologicznych i przestrzennych, a także wypracowanie metod, narzędzi i procedur niezbędnych do sprostania wyzwaniom związanym z rewitalizacją miejskich przestrzeni nadrzecznych⁹. Realizacja celu tego projektu odbywa się poprzez: wypracowanie i przetestowanie strategicznego podejścia do rewitalizacji przestrzeni nadrzecznych, uwzględniającego zarówno specyfikę miast, jak i regionów, wskazanie i sprawdzenie wspólnych metod i procedur pracy zespołów multidyscyplinarnych oraz konsultacji społecznych. Ważne jest także wskazanie barier, ograniczających realizację rewitalizacji przestrzeni nadrzecznych oraz sposobów ich usuwania, w tym poprzez realizację projektów pilotażowych oraz transfer wiedzy i know-how w zakresie proprzyrodniczego zagospodarowania miejskich przestrzeni nadrzecznych. Niejakim sukcesem już osiągniętym jest zwiększenie się świadomość lokalnych społeczności dotyczącej znaczenia przestrzeni nadrzecznych w miastach w wyniku realizacji wspomnianych projektów¹⁰.

W projekcie uczestniczy 8 partnerów reprezentujących 6 regionów w trzech państwach. Są to: Polska (Katowice, Bydgoszcz), Republika Czeska (Pilzno, Brno) oraz Niemcy (Stuttgart, Lipsk). Główny Instytut Górniczy w Katowicach jest koordynatorem całości projektu, a uniwersytet w Lipsku jest partnerem odpowiedzialnym za propagowanie wyników. Pozostali partnerzy są dysponentami 6 terenów nadrzecznych, których projekt dotyczy.

---

⁹ *Rzeki w miastach – przestrzenie pełne życia. Podręcznik*, Zespół Projektowy REURIS, Katowice–Stuttgart 2011, s. 2–5.

¹⁰ *Przestrzenie nadrzeczne – obszary pełne życia*, „Reuris Newsletter” 2012, nr 6.

3. Projekty rewitalizacji – wybrane przykłady

Projekty rewitalizacji nie dotyczą jedynie samych cieków. W procesie przygotowania i późniejszej realizacji oprócz zagadnień technicznych (zwłaszcza w zakresie inżynierii wodnej) kładzie się duży nacisk na aspekty związane z zasadami zrównoważonego rozwoju, jak również na to, by nie odbywały się bez udziału społeczności lokalnych. Wprowadzanie w oswojone przez tę społeczność środowisko nowych wartości (choćby nawet tylko estetycznych) nie może odbywać się bez ich zaangażowania lub akceptacji tychże działań przez miejscową ludność. Odpowiednio przeprowadzone konsultacje społeczne (czy jak niektórzy socjologowie uważają: rewitalizacja przestrzeni społecznej) powodują wzrost świadomości jednostki co do walorów miejsca, a co za tym idzie, i presji skierowanej na wszelkie działania mające na celu polepszenie warunków zarówno przyrodniczych, jak i społecznych. Należy też pamiętać, że to społeczności lokalne w zasadniczej większości są odbiorcami efektów zrealizowanych projektów rewitalizacji przestrzeni nadrzecznych.

3.1. Rewitalizacja Ślepiotki w Katowicach

Zasadniczym celem prac realizowanych w ramach projektu REURIS w Katowicach było odtworzenie jak najbardziej zbliżonych do naturalnych warunków doliny rzeki Ślepiotki w jej środkowym biegu, przechodzącym przez obszary mocno zurbanizowane. Jedną z głównych przyczyn wyboru tego odcinka było jego zagospodarowanie przestrzenne, jak również warunki ekologiczne oraz społeczne. Kontynuacja projektu budowy basenu burzowego w dolinie cieku, korzystna struktura własności gruntów (większość obszarów nadrzecznych była własnością gminy), jak również to, że dostęp do zrealizowanych w trakcie prac obszarów i obiektów rekreacyjnych poprawiłby warunki życia mieszkańców okolicznych osiedli, powodowało również wysokie poparcie społeczne tego przedsięwzięcia¹¹.

Ślepiotka to niewielki ciek mający swe źródła w lasach między Ochojcem a Murckami. W swym biegu liczącym około 8 km rzeka przepływa przez kato-

---

¹¹ *Temat rzeka. Rewitalizacja rzek miejskich: przewodnik praktyczny*, red. K. Lange, S. Nissen, Project REURIS, 2012, s. 67–68.

wickie dzielnice Ochojec (również przez rezerwat przyrody Ochojec), Ligotę i Panewniki, by przy granicy z Kochłowicami (dzielnicą Rudy Śląskiej) ująć do Kłodnicy. Powierzchnia dorzecza Ślepiotki wynosi 14 km² i w większości są to tereny porośnięte lasami. Jedynie środkowy bieg rzeki przypada na silnie zurbanizowane obszary o dużym zaludnieniu.

Koryto rzeki przez wiele ostatnich lat było uregulowane (wybetonowane) i w niektórych miejscach przesunięte nawet o kilkanaście metrów. Dodatkowo, zrzuty ścieków z okolicznych obszarów silnie zurbanizowanych, jak również zakładów przemysłowych dokonały dzieła degradacji. Sytuację poprawiło skanalizowanie okolicznych dzielnic oraz fakt, że wspomniane zakłady również zminimalizowały swe negatywne oddziaływanie na środowisko doliny Ślepiotki. Ta wieloletnia antropopresja nie pozostała bez wpływu na stan środowiska, tak więc niezbędne okazało się przystąpienie do prac zmierzających do rewitalizacji tego obszaru. Roboty techniczne rozpoczęto na wiosnę 2010 roku, a w ich ramach między innymi:

- a) wykonano niezbędne dla zwiększenia różnorodności siedliskowej zmiany w korycie rzeki;
- b) odtworzono mokradła w celu zwiększenia retencji wody;
- c) zrealizowano odprowadzenie wód deszczowych z wykorzystaniem części starego koryta Ślepiotki;
- d) przywrócono na zboczach oraz na dnie doliny naturalną pokrywę roślinną;
- e) usunięto roślinność obcą siedliskowo;
- f) urządzono obszary i obiekty rekreacyjne w postaci placu zabaw, tak zwanego zielonego amfiteatru, ścieżki edukacyjnej, ścieżek spacerowych, zejścia na dno doliny, kilku mostków oraz punktów widokowych.

Prace te ukończono pod koniec 2010 roku, odnowiwszy 210 m² suchego oraz 950 m² mokrego starorzecza¹².

Cały przedstawiony powyżej proces zaowocował terenami przyjaznymi z punktu widzenia środowiska przyrodniczego oraz bardziej dogodnymi do wykorzystania na cele społeczne i kulturalne. Przywrócenie walorów estetycznych (zarówno pod względem widoku, jak i zapachu) spowodowało większą eksplorację rekreacyjną i wypoczynkową tych terenów przez okoliczną ludność,

---

¹² J. Klecki, *Rewitalizacja przestrzeni nadrzecznych na przykładzie doliny rzeki Ślepiotki w Katowicach*, maszynopis pracy dyplomowej napisanej w ramach studiów podyplomowych „Nowoczesna Gospodarka Przestrzenna”, GWSH, Katowice 2011, s. 22; *Temat rzeka...*, s. 69.

czego przykładem mogą być zorganizowane eventy, takie jak Piknik Eko-Brzmienia (z czerwca 2011 roku) czy Rajd Doliną Ślepiotki (z października 2011 roku), które zgromadziły około 1000 osób.

3.2. Programy rewitalizacyjne przestrzeni nadrzecznych w Bydgoszczy

Bydgoszcz jest miastem, w którym jednym z najważniejszych elementów kreujących jego krajobraz jest Brda oraz Kanał Bydgoski. Ścisłe związki miasta z tymi ciekami trwające od wielu wieków odcisnęły na przestrzeni przyrodniczej i kulturowej wyraźne piętno. Jednak po długim okresie prosperity gospodarczej, opartej na wykorzystaniu Brdy i kanału, podobnie jak w innych miastach nadrzecznych, nastąpił proces odwracania się od rzeki. W tym właśnie zjawisku upatruje się jeden z elementów (zwłaszcza społeczny) powodujący silną degradację przestrzeni nadrzecznej miasta. W celu odnowy i zachowania specyficznych założeń krajobrazowych przystąpiono do opracowania, a następnie realizacji projektów rewitalizacyjnych. Istotny oraz niezwykle motywujący do działania, zarówno władze administracyjne, jak i społeczności lokalne, jest również fakt, że założenie przestrzenne zwane Bydgoskim Węzłem Wodnym jest integralną częścią Międzynarodowej Drogi Wodnej E70, łączącej Europę Zachodnią ze Wschodnią.

W mieście realizowane były dotychczas trzy projekty rewitalizacji, dotyczące różnych obszarów miasta ściśle jednak związanych z Brdą i Kanałem Bydgoskim.

3.2.1. Program Rewitalizacji i Rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego

Jest to projekt wchodzący w skład programu „Wykorzystanie Śródlądowych Dróg Wodnych dla Rozwoju Regionalnego” finansowanego przez INTERREG IIIB Region Morza Bałtyckiego¹³. Najważniejszymi celami projektu były:

- a) zwiększenie roli Bydgoszczy na szlaku wodnym Berlin–Kaliningrad poprzez poprawę jakości infrastruktury nadbrzeżnej;
- b) modernizacja miejskiego systemu wodno-kanalizacyjnego;

---

¹³ *Rzeki w miastach...*, s. 79.

- c) bagrowanie Brdy oraz Kanału Bydgoskiego;
- d) wyznaczenie pewnych wytycznych do promowania BWW;
- e) stworzenie nowej tożsamości nadrzecznych przestrzeni miejskich;
- f) odnowa dawnych terenów rekreacyjnych;
- g) rozwój turystyki i rekreacji.

Można stwierdzić, że prace podporządkowane tak sformułowanym celom mają przywrócić dawną tożsamość miasta jako „bliskiego rzece” oraz zachować bogactwo dziedzictwa naturalnego i kulturowego Bydgoszczy jako „wodnej stolicy Polski”¹⁴.

W ramach tego projektu zrealizowano również przebudowę mariny „Gwiazda”, rozpoczęto budowę mariny „Zawisza” oraz oddano do użytku przystanki tramwaju wodnego, a także zmodernizowano trzy kilometry bulwarów.

3.2.2. Rewitalizacja naturalnych i kulturowych zasobów Wyspy Młyńskiej oraz obszarów przyległych

Wyspa Młyńska o powierzchni około 6,5 ha to obszar o przemysłowej historii. Oddzielona od Bydgoszczy Brdą oraz jej odnogą Młynówką była miejscem lokalizacji młynów, spichlerzy, tartaków, warsztatów sukienniczych czy też szewskich. Nie można też nie wspomnieć o jej funkcji królewskiego centrum menniczego, które pełniła w XVI i XVII wieku. Jednak lata zaniedbań w sferze przyrodniczej i architektonicznej doprowadziły do licznych zniszczeń, co z kolei doprowadziło do swoistego wyalienowania wyspy z przestrzeni miejskiej Bydgoszczy.

Zasadnicze cele projektu rewitalizacji wyspy zakładały renowację zabytkowych obiektów w celu pełnego wykorzystania kulturowego, turystycznego i rekreacyjnego jej potencjału. Całość projektu zrealizowana została w czterech etapach w latach 2006–2011:

- a) etap I – „Rewitalizacja Wyspy Młyńskiej w celach rozwoju przedsiębiorczości” (2006–2007) – to okres renowacji i adaptacji budynku przy ulicy Mennicy 6 na potrzeby funkcjonującego tam wspólnie Centrum Pracy i Przedsiębiorczości, budowy trzech stylizowanych kładek między wyspą a resztą miasta oraz odtworzenia kompleksu zabytkowego kanału Międzywodzie;

---

¹⁴ *Ibidem*, s. 78.

- b) etap II – „Renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego na Wyspie Młyńskiej w Bydgoszczy (2007 – 2009) – obejmował renowację kolejnych pięciu zabytkowych budynków i ich adaptację na potrzeby kompleksu muzealnego;
- c) etap III – „Budowa infrastruktury rekreacyjnej Wyspy Młyńskiej i jej najbliższego otoczenia” (2008–2010) – w ramach tego etapu odnowiono zabytkową ulicę, wybudowano amfiteatr oraz plac zabaw, jak również wykonano rekultywację terenów zielonych i odbudowano przystań;
- d) etap IV – „Rewitalizacja zdegradowanych terenów sportowych” (lata 2009–2011) – zakończył się wybudowaniem mariny oraz odbudowaniem przystani znajdujących się po północnej stronie wyspy¹⁵.

3.2.3. Program rewitalizacji Starego Kanału

Stary Kanał jest pozostałością po XVIII-wiecznym założeniu hydrotechnicznym, będącym częścią większego założenia, jakim współcześnie jest Droga Wodna E70. W latach świetności kanału otaczająca go przestrzeń była również ważną częścią miasta. Znajdujący się nad kanałem park miejski o powierzchni około 65 ha stanowił miejsce chętnie odwiedzane przez mieszkańców, a jego planowe założenie z początków XX wieku było walorem podnoszącym jego atrakcyjność.

Zanik znaczenia gospodarczego Starego Kanału doprowadził do częściowego jego zasypania w latach siedemdziesiątych ubiegłego wieku i utraty przez park atrakcyjności. Najbardziej zniszczona, śródmiejska, część parku o powierzchni około 3 ha została objęta właśnie tym projektem, realizowanym w drugiej połowie 2011 roku. Jego zasadniczym celem była realizacja zagospodarowania uwypuklającego nietypowe ukształtowanie terenu umożliwiające mieszkańcom wypoczynek w sąsiedztwie wody, ale również działania z zakresu zwiększenia i zachowania istniejącej już bioróżnorodności. W efekcie prac nad realizacją projektu stworzono nową, uporządkowaną przestrzeń publiczną, zachowującą jednak swoją wartość historyczną i kompozycyjną. Wprowadzono też wiele elementów służących wypoczynkowi i rekreacji, takich jak: place

---

¹⁵ *Ibidem*, s. 81–82.

wypoczynkowe, schody, ścieżki, kładki, liczne miejsca odpoczynku, place zabaw dla dzieci i tym podobne¹⁶.

Ponownie zrewitalizowany obszar parku nad Starym Kanałem staje się miejscem wypoczynku, rekreacji oraz spotkań zarówno mieszkańców, jak i przybywających do Bydgoszczy turystów.

Podsumowanie

Każdą poprawę stanu komponentów środowiska przyrodniczego i kulturowego należy postrzegać jako szansę, a nie zagrożenie. Odnowienie założeń parkowych, wprowadzenie terenów zielonych w obszary o ścisłej zabudowie oraz wszelkie działania na substancji budowlanej zmierzające do poprawy percepcji estetycznej w szybkim czasie przydają takim miejscom odbiorców. Jeżeli dodatkowo miejsca takie legitymują się specyficznym dziedzictwem kulturowym, to można założyć, że będą one wykorzystywane na cele wypoczynkowe (zrewitalizowane tereny wokół Ślepiotki w Katowicach), rekreacyjne oraz turystyczne (zrewitalizowane obszary Bydgoskiego Węzła Wodnego).

Oczywiście ranga ich jest różna. Trudno bowiem zakładać, że dolina Ślepiotki stanie się atrakcją ponadlokalną, a bydgoska Wyspa Młyńska czy powstałe w wyniku rewitalizacji obiekty infrastruktury turystyki wodnej osiągną znaczenie międzynarodowe. Ważne jest jednak, że obszary poddane rewitalizacji wprowadzają w całe założenie przestrzenne miasta nowe wartości krajobrazu, stanowiące ważny walor z punktu widzenia turystyki, jak również promocji miasta.

Należy jednocześnie podkreślić wagę środków finansowych niezbędnych dla realizacji tego typu projektów. Z tego względu na uwagę zasługuje znaczenie unijnych funduszy w procesie ich współfinansowania. Biorąc pod uwagę przygotowania planu finansowego na kolejny okres programowania unijnej polityki spójności, należy mieć nadzieję, że również w latach 2014–2020 będą istniały formalne możliwości współfinansowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych ze środków UE.

---

¹⁶ *Temat rzeka...*, s. 65–67.

Literatura

- Czoch K., Kulesza K., Walczykiewicz T., *Renaturyzacja i rewitalizacja rzek i potoków jako element zrównoważonego rozwoju dolin rzecznych*, w: *Prawne, administracyjne i środowiskowe uwarunkowania zagospodarowania dolin rzecznych*, red. B. Więzik, Wyższa Szkoła Administracji w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2010.
- Czyżewska A., *Finansowanie procesów rewitalizacji – dobre praktyki członków stowarzyszenia Forum Rewitalizacji*, Stowarzyszenie Forum Rewitalizacji, Sopot, 20 czerwca 2008 roku, www.sopot.pl/.../Rewitalizacja/rewitalizacja.../finansowanie_procesow (26.03.2013).
- <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/OrganizacjaFunduszyEuropejskich/Strony/NSS.aspx> (6.03.2013).
- Klecki J., *Rewitalizacja przestrzeni nadrzecznych na przykładzie doliny rzeki Ślepiotki w Katowicach*, maszynopis pracy dyplomowej napisanej w ramach studiów podyplomowych „Nowoczesna Gospodarka Przestrzenna”, GWSH, Katowice 2011.
- Kopec M., *Rewitalizacja miejskich obszarów zdegradowanych*, C.H. Beck, Warszawa 2010.
- O budowie metod rewitalizacji w Polsce – aspekty wybrane*, red. K. Skalski, Instytut Spraw Publicznych, Kraków 2010.
- Przestrzenie nadrzeczne – obszary pełne życia*, „Reuris Newsletter” 2012, nr 6.
- Raport o rozwoju i polityce regionalnej*, Departament Koordynacji Programów Regionalnych MRR, Warszawa, listopad 2007.
- Rzeki w miastach – przestrzenie pełne życia. Podręcznik*, Zespół Projektowy REURIS, Katowice–Stuttgart 2011.
- Temat rzeka. Rewitalizacja rzek miejskich: przewodnik praktyczny*, red. K. Lange, S. Nissen, Project REURIS, 2012.
- Ustawa z dnia 18 lipca 2001 roku Prawo wodne, t.j. DzU z 2012 roku, poz. 145, dział I, rozdz. 3, art. 26.
- Żelazo J., *Renaturyzacja rzek i dolin*, „Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich” 2006, nr 4 (1).

**EUROPEAN UNION FUNDS FINANCING THE REVITALIZATION
OF RIVERSIDE SPACE AND THEIR IMPORTANCE FOR TOURISM
AND RECREATION – SELECTED CASES**

Summary

As a result of centuries-long anthropogenic impact on rivers and their related vicinity, currently these are often areas of high degradation of both natural and social environment. Constantly increasing ecological awareness of communities related to degraded areas resulted in increased popularity of land restoration and revitalization projects for these regions. An essential element that encourages such actions is all kinds of legal-administrational instruments along with financial support of EU funds and programmes (e.g. REURIS).

Besides obvious ecological benefits, revitalization of watercourses and their vicinity is also important for local communities. Even introduction of new aesthetic values alone causes that areas undergoing land restoration and revitalization can provide recreation and tourism with values that are unusual for degraded urbanized areas (e.g. revitalized Ślepiotka valley in Katowice or programs carried out within the revitalization scheme for the Bydgoszcz Water Junction) and in regions outside cities, they are used for restoration and maintenance of objects with well-recognized tourist function (e.g. Elbląg Channel).

Keywords: revitalization, land restoration, riverside space, European Union financing programmes

Translated by Robert Górniak